

# A KÖZÉPKORI OSZTÁLY MUNKATÁRSAINAK ÁSATÁSAI ÉS LELETMENTÉSEI 1981–1991 KÖZÖTT

## I. Víziváros

Buda középkori külvárosai területén, a mai Vízivárosban az elmúlt években több leletmentést, illetve előzetes régészeti kutatást végeztünk különféle építkezésekhez kapcsolódva.

1. 1989-ben egy igen nagyszabású építési terv alapján a Halászbástyától a Corvin térig lenyúló várlejtőn összefüggő idegenforgalmi központot kívántak létrehozni. Ennek kapcsán végeztünk előzetes régészeti kutatásokat a Szalag utca és a Donáti utca közötti romos telkeken.

Először munkahelyünk a Szalag u. 14–16. sz. telkek voltak. Az előzőleg itt állt XIX. századi házakat a háború után teljesen elbontották, így a terület teljesen szabad volt a telkeket hátulról lezáró meredek támfalig. A terepszintet a támfalalag vízszintesen legyalulták, bevágták a hegyoldalba. Három kutatóárkot húztunk az utcára merőlegesen, amelyekből kettő a Szalag utca 14. sz. telekre, egy pedig a 16. sz. telekre esett. Sajnos, a kutatóárkokban az újkori épület néhány alapfalán, és egy XIX. századi kúton kívül semmilyen más objektumot nem találtunk, az újkori objektumokat közvetlenül a sárga márgás, agyagos altalajba építették. Az újkori kútból gazdag kerámia- és üveganyag került elő.

2. Második munkahelyünk a Szalag utca 22–30, Iskola utca 2, Donáti utca 21–23. sz. telkek alkotta nagy kiterjedésű romos terület volt. Ezeket a telkeket a kutatás megkezdésekor teljesen elvadult állapotban találtuk, romos épületmaradványok között mindent elborított a gaz és a bozót. Az 1944–45-ös ostrom pusztításai után az itt állt többnyire kétszintes, XVIII–XIX. századi házakat, amelyek között számontartott műemlék (Szalag u. 26.) is volt, különféle okokból lebontották, és a terület kb. az 1960-as évek elejétől üresen állt. Az egykor a hegyoldalba épített házak bontása nem volt teljes. Támfalak szinte mindenütt megmaradtak, a Szalag u. 30-as szám alatt egy ép pince áll még, a Szalag u. 28. számú telken pedig egy félig összedől pincét találtunk. A területen jelentős a szintkülönbség: a Szalag utca az Iskola utcából tart felfelé a Várhegyre, a Szalag utcára, valamint a Donáti utcára nyíló telkek között pedig mintegy két emeletnyi szintkülönbség van, amelyet támfalak választanak el. Így a kutatást célszerű volt telkenként elvégezni, hiszen telkenként különbözött a hajdani beépítettség, a szintviszonyok is mások voltak, és ez jelentősen befolyásolta a régészeti és műemléki objektumok fennmaradását.

Munkánkat kutatóárkokkal végeztük, telkenként egy-egy kutatóárkot (a nagyobb Szalag u. 24. és Szalag u. 30-as telken kettőt) húztunk a telek hosszában, azaz az utcákra merőlegesen, hogy felderítsük, mely telkeken szükséges teljes körű régészeti feltárást végezni. Az alábbiakban a

kutatás rendszerének megfelelően telkenként számolunk be a tapasztalatról.

A Szalag u. 22. számú telken a kutatás régészetileg értékelhető objektumot nem tárt fel. A kutatóárkokban megtaláltuk az újkori ház beomlott pincéjét a telek hátsó részén, az elülső részen azonban már az újkori ház padlószintje sem volt meg, mindenütt az altalajra (sárga agyag) bukkantunk, illetve egy nagyobb, modern szeméttel töltött gödörré. Az épület homlokzati falát a telek modern kerítésének készítésekor pusztították el. A telek végében több elbontott, s álló támfalat is megfigyelhettünk, ezek azonban újkoriak voltak.

A Szalag u. 24-es számú telket nagy méretei miatt két árokkal kutattuk meg. Az árokban mindenütt megtaláltuk az újkori ház falait, kivéve a homlokzati falat, amelyet itt is elpusztítottak a mai kerítés építésekor. A telek végében, a ma is álló, magas támfal tövében az 1. ároknál beomlott modern pincét találtunk, míg a 2. árokban eltérő szinteken 2 modern WC-helyiséget ástunk ki, illetve az ebből kivezető boltozott csatornát, amelyet a 2. árokban teljes hosszban kibontottunk. Az újkori házhoz tartozott ezenkívül a 2. árokban feltárt, már a múlt században megszüntetett kút is. Az újkori szintek alatt jelentős kelta és bronzkori régészeti jelenségekre bukkantunk, amelyeket csak néhány törökkori gödör bolygatott meg.

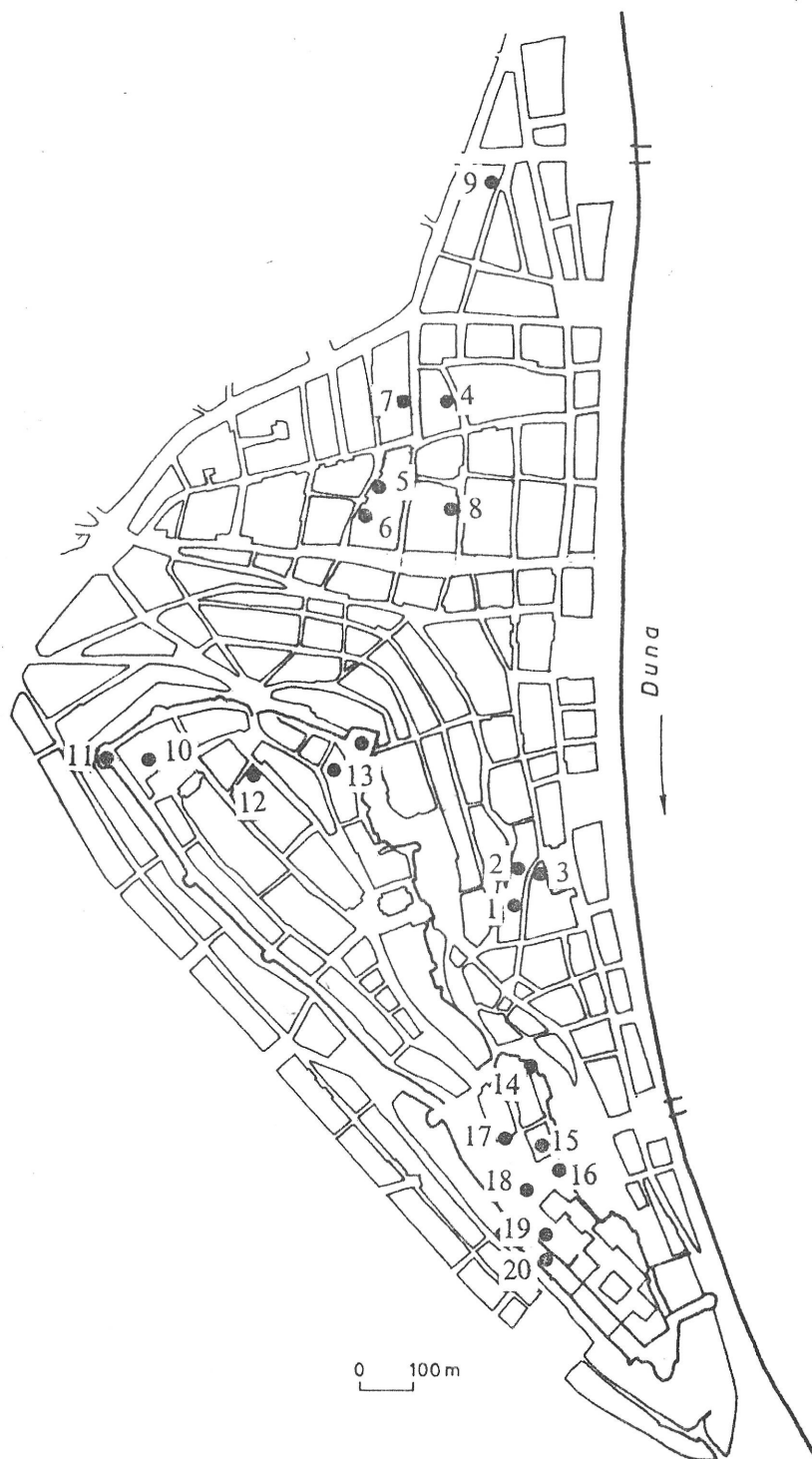
A Szalag u. 26. számú telek kedvező adottságokkal rendelkezik, hogy területén régészeti objektumok megmaradjanak. Az egykori műemlék ház ugyanis csak kevésbé mélyed a hegyoldalba és a ház mögött egy magas fekvésű kert volt. Várakozásunknak megfelelően itt vastag kultúrretek maradtak meg a város korábbi századaiból. Az újkori ház falai alatt, a kutatóárkok utca felőli végében a város alapításával közel egykorú épületmaradványt találtunk. Utca felőli kőfalának csonkját és a hegyoldalba vágott hátsó földfalát tártuk fel 250–300 cm mélységben. Ezt az építményt a XIII. sz. végén, vagy inkább a XIV. sz. elején megszüntették és feltöltötték, homlokzati fala helyén újabb falat emeltek. Az építmény pontos kiterjedését és formáit csak teljes feltárás tisztázhatja. Az árok középső szakaszán, az egykori kert alatt egy törökkori kövezett járósíntre bukkantunk. Ez alatt viszont egy középkori pincehelyiség falrészletei bukkantak elő, ennek kiterjedése és formái még tisztázatlanok.

A Szalag u. 28. számú telken régészetileg értékelhető objektumot nem találtunk. A telek egyik hosszanti fele, mélyen alápincézett, másik felén pedig csak az újkori épület falait tárhattuk fel. Az újkori falaknak is csak csekély maradványai voltak ezen a részen, mert az erős erózió elpusztított minden kultúrreteget.

A Szalag u. 30. – Iskola u. 2. számú telket nagy mérete miatt két árokkal kutattuk meg. Ez a telek már nem a lejtőn

A lelőhelyek számai megegyeznek a térképen feltüntetett számokkal

Die laufenden Nummern der Fundorte stimmen mit den an der Karte angeführten Nummern überein.



*A Vár, Várnegyed, Víziváros térkép számozásának lelőhelyei:*

1. I. Szalag u. 14–16. 2. I. Szalag u. 22–30., Iskola u. 2., Donáti u. 21–23. 3. I. Szalag u. 21., Corvin tér 10.  
4. II. Medve u. 34–40. 5. II. Kapás u. 19–29. 6. II. Kapás u. 11–15. 7. II. Horváth u. 12–22. 8. II. Medve u. 14. 9. II. Tölgyfa u. 28.  
10. I. Kapisztrán tér 2–4. A HIM udvara. 11. Esztergomi rondella. 12. I. Fortuna u. 18. 13. I. Táncsics M. u. 9.  
14. I. Várszínház (Kármelita kolostor ÉK-i sarkánál). 15. I. Sándor palota. 16. I. Sikló. 17. I. Szent György tér É-i része.  
18. I. Szent György tér D–DNY-i része 19. I. Hunyadi udvar 20. I. Csikós udvar.

fekszik, hanem az Iskola utcai házak vonalába illeszkedik. Az újkori ház alapfalait megtaláltuk. Bár a ház nem volt alapincézve, hiszen pincéje a hegyoldalba mélyed, mégis az újkori falak és rétegek nagyon erősen megbolygatták a területet, ezért korábbi jelenségeket csak foltokban találtunk. Figyelmet érdemel egy kis, hosszúkás alakú pince, mely a XVI–XVII. században készült, és amelyet az újkori ház építéskor feltöltöttek. Középkori kultúrrétegeket is szép számmal bontottunk ki, de ezekhez objektumot nem tudtunk kötni, mindössze egy padlószint és tűzhelyek kerültek elő. További kutatásnak kellene tisztázni az esetleges objektumokat. A középkori rétegek mellett őskori jelenségeket is megfigyelhettünk, őskori rétegekből kelta kerámia került elő. Felméréssel és kutatóárokmal tisztáztuk a ma is álló pince korát és szerkezetét. A pince két részből áll: elülső részét megépítették, beboltozták, majd a felette levő részt feltöltötték, ez a munka a XVIII. században történt, a hátsó részt fúrták a hegybe szintén a XVIII. században, a falazat alapján ítélve.

A Donáti u. 21. számú telek kutatása során az újkori épület és vastag feltöltési rétegek alatt, kb. 2–3 m-re a mai szintől temetőrészletre bukkantunk, amelyet a XVII–XVIII. sz. fordulóján használtak. A melléklet nélküli sírokat sorokba rendezve találtuk. Feltehetően a Mátyás templom alatti temető húzódott le idáig a lejtőn. A sírok alatt középkori feltöltési rétegek és egy kemence került elő, amelyeket a betörő talajvíz miatt már nem tudtunk teljesen feltárni.

A Donáti u. 23. sz. telken az újkori falak alatt szintén sírra találtunk, tehát itt is számolni kell a temetővel. A sírok feltárását ezen a telken nem végeztük el, egyéb régészeti jelenség pedig nem került elő.

3. Harmadik munkahelyünk a *Szalag u. 21 – Corvin tér 10. sz. telek* a Szalag utca túlsó oldalán a Corvin téri házsorba illeszkedik. Helyén korábban bérház állt, amelynek pincéi minden korábbi maradványt elpusztítottak és így csak az egykori udvar kínált lehetőséget a feltárára. Itt is kora újkori temetőrészletre bukkantunk, a mai szintől 120–150 cm-re, valamint az itt állott középkori ház hátsó traktusának maradványaira. Kb. 3 m mélységben őskori (kelta, bronzkori) jelenségeket is találtunk.

4. A *Medve u. 34–40. sz. telkeken* 1989-ben lakóházépítés előtt végeztünk előzetes régészeti kutatásokat. Négy párhuzamos kutatóárkot húztunk az utcára merőlegesen. Az újkori alapfalak alatt vastag feltöltési rétegek feküdtek, de középkori objektumot, vagy tárgyakat nem találtunk. A feltöltési rétegek újkoriak voltak és alattuk római kőépületek csekély részleteire bukkantunk.

5. A *Kapás utcában* 1989-ben két nagyobb területet is megkutathattunk lakóházépítés előtt. Mindkét telken az 1960-as években elbontották a korábban itt állt földszintes épületeket és a területet simára gyalulták.

A *Kapás u. 19–29. sz. telkek* alkotta területet három, az utcára merőleges és három az utcával párhuzamos kutatóárokmal vizsgáltuk meg kb. 2,5–3 m mélységig. Az újkori alapfalakat, illetve pincefalakat minden kutatóárkban megtaláltuk. Ezeket a falakat az egész területen vastag

XVIII–XIX. századi feltöltésbe építették. Az általunk feltárt mélységig ezt az újkori feltöltést találtuk meg mindennél, a további mélyítést pedig megakadályozta az erőteljesen feltörő talajvíz. XVIII. századi térképeken jól látszik, hogy a középkorban Tassental-nak nevezett kis völgyben végigfutó patak éppen ezen a területen folyt keresztül. A patak a csatornahálózat kiépítése után eltűnt, de úgy látszik, hogy a talajvíz még most is az egykori patak mentén halad a Duna felé. A kiszáritott patakmedret az újkorban feltöltötték és csak ezután építették be.

6. A *Kapás u. 11–15. sz. telkeket* két kutatóárokmal próbáltuk megvizsgálni, de korlátozott lehetőségeink miatt a feltárást nem fejezhettük be. A terület felét (Kapás u. 11.) igen mélyen megbolygatták a közelmúltban, feltehetően a metróépítkezés kapcsán. A terület másik felén csupán az újkori épületek alapfalait tudtuk feltárni, amelyek itt is ugyanabba a vastag XVIII–XIX. századi feltöltésbe épültek, amelyet a Kapás u. 19–29. sz. telkeken megfigyelhettünk.

Végh András

7. *Horváth utca 12–22.* Ezen a vízvárosi területen eredetileg hat keskeny, az utcára merőleges szalagtelek helyezkedett el, melyek helyére egy U alakú, modern irodaházat terveztek. A terület természetes Ny–K-i lejtését ezért az előkészítő munkák során megszüntették, a feltöltést kb. 3–0,5 m mélységben elhordták és elplanírozták. Ez a telek nagyobb hányadában, a Kapás utca felőli részen a kultúrréteg teljes megsemmisülését okozta, a Horvát utcai részen pedig megsemmisítette a járószintet. Így tényleges feltárást csak a terület K-i, Horvát u.-i részén folytathattunk.

Az előkerült két római kemence egyikét az Árpád-korban erősen megbolygatták, a két korszak rétegei teljesen összekeveredtek. A kemence Árpád-kori használata sem teljesen kizárható.

A későközépkori betelepülés jelenlétére csak az utólagos égési és planírozási rétegek utalnak. A törökkorban teljesen belakták a területet. Feltártuk egy 70 cm széles, agyagba rakott kőből (részben másodlagos felhasználású kváderkövekből) épült ház ÉNY-i sarkát, melyhez 30 cm falvastagságú, 70 cm belszélességű toldalékrész csatlakozik. A ház elhelyezkedése támpontot nyújt a hódoltságkori utcaszerkezetre. A házsarokban egy, kb. 1 m átmérőjű, negyedgömbszelvény alakú, kövekkel körülrakott, zöld és sárga mázas, széles peremű kályhaszemekből épített, kimeszelt kályhát bontottunk ki, mely a helyiség K–Ny-i falához teljesen hozzáépült, az É–D-i faltól kb. 15 cm agyagréteg választotta el. A kályha a benne felejtett vasrostély és ágyúgolyó tanúsága szerint ostromkor dőlt össze. A kályha mellől III. (Vasa) Zsigmond lengyel király (1578–1632) garasa (két évszámos: 1623–24) került elő. A ház mellett, és a terület többi részén több, XVI–XVII. sz.-i kerámiával keletkezett hulladékgyűjtő (kiöntőcsöves korsók, sgraffittós talpastálak, barnásvörös-zöld mázas növényi mintás tál, sárga mázas füles fazék, vörös, lóhereszájú korsó, stb.) volt, melyek egy része a XVIII. század elejéig is használatban lehetett.

Pölös Andrea

8. *Medve utca 14.* telken 1990-ben végeztünk leletmentést. Előzetesen be nem jelentett földmozgatás során egy igen hosszú pincefal tűnt elő. A telek közel esik a Szent Péter külváros központjához, a plébániatemplomhoz. Az 1695-ös vízivárosi házösszeírás szerint a telken sok jó régi fal volt. Későbbi térképek a téglalap alakú telken a déli oldalon hosszan elnyúló házat mutatnak az utcára merőlegesen.

A földkitermelés során a ház D-i falát találták meg, amely egyben a telek határfala is volt. Mintegy 30–40 m hosszúságban került elő a munkagödör D-i fala mentén, valamint a K-i oldalon, az utcánál derékszögben befordult É felé (a munkagödör K-i oldala). A fal magja az utcától kiindulva kb. 20 m-en keresztül középkori törtköves falzatnak tűnt, habarcsa erősen kavicsos (nagyszemű), enyhén vöröses néhol. Sok helyütt látható rajta javítás, amely könnyen felismerhető, mert a kötőanyaga föld (faszenes). A törtköves fal teteje erősen rongált, és körülbelül a mai járószintig ér fel. Ugyanez a fal található meg a homlokzati (K-i) részen is. A sarokban (DK-i) a két fal egymásba köt.

A törtköves fal iránya elég görbe: K-ről indulva mintegy 3 m után enyhén balra (D) hajlik egészen egy lefaragott, kidudorodó felületig. Innen kiugrással a kezdeti falsíkon halad tovább egészen egy második lefaragott, kidudorodó felületig, amely után már úgy tűnik újkori modern toldalék következik. A törtköves fal elé köpenyezés épült és erre a köpenyfalra tégladongaboltzatot helyeztek. A köpenyezés a falszövetből ítélve a XVIII. sz. végén – a XIX. század elején készült, feltehetően együtt a dongaboltzattal. Feltűnő, hogy bár a boltzat ívéből ítélve a másik hosszanti falnak is a munkagödörbe kellett volna esnie, mégsem látható semmilyen maradványa.

Szükségleteink között négy kisméretű szelvényvel próbáltuk meg tisztázni a pince alaprajzát úgy, hogy a keresztfalak és a hosszanti falak csatlakozásait feltártuk. A pincefalon látható kidudorodó felületről feltételeztük, hogy a keresztfalak lefaragott maradványai az újabb boltzat mögött. Feltételezésünk bebizonyosodott, az újkori padlószint alatt megtaláltuk a visszabontott keresztfalakat, valamint a pincehelyiség északi hosszanti fala is előkerült. Tehát a boltzás előtt a pince két traktusból állt, amelyet síkfödém fedett. Sajnos a feltörő talajvíz megakadályozta, hogy a feltöltési rétegekből az épület korára következtethessünk. Csupán a falköpeny és a boltzás készítésének idejét állapíthattuk meg a keresztfalak elbontásakor keletkezett feltöltés leletanyagából, amely XVIII. századi volt. Tehát pusztán a falszövet, illetve a habarcs jellegéből keltezhetjük a korábbi pincefalakat a középkorra.

Végh András

9. II. *Tölgyfa u. 28.* A középkori Vízivárostól északnak tartó utca utolsó telke harminc esztendeje üresen állt. Az egykor itt volt – XIX. sz. második feléből származó – tűzoltósági épületek lebontása utáni autóparkolót felszámolva irodaház épül a telken. Az építkezést megelőzően a terület mintegy 70%-án végeztünk ásást. A fennmaradó részeken egyrészt a korábbi épületek pincéi húzódtak, másrészt műszaki okokból nem állt módunkban kutatni.

A telek a középkori Felhévíz területén feküdt. A XVI.

sz. közepétől elnéptelenedett település, a budai ostromok felvonulási terepe, csupán a XVIII. sz. derekán kezd újból beépülni. Akkor alakulnak ki a fő útvonalak, az É–D-irányú tengelyek. Közöttük kisebb összekötő utak húzódtak, ilyen volt telkünk északi határa mentén is. A környék mai képe, beépítettsége véglegesen a Margit híd felületével (1876) összefüggésben alakult ki.

A két évszázados lakatlanság régészeti bizonyítéka az a közel 1 m vastag lelet nélküli természetes beiszapolódási réteg, amely egységesen fedte a feltárt területet. Alatta későközépkori és Árpád-kori település házait, kemencéit tártuk fel. A telek ÉK-i sarkán feltártunk egy 2,9 m hosszú, külső kemencés veremházat. Felmenő falából mintegy 20 cm maradt meg, amelyet kívülről nagyméretű tört kövekkel erősítettek meg. A nyugatra kinyúló, ovális alakú kemence szájának szélessége 35 cm, 7–8 cm vastagra égett tapasztása a száj felé enyhén emelkedett. A ház padlója a kemence közelében átégett, távolabb sárga agyaggal kevert letaposás volt. A kemencétől DK-re volt az ágasfa 18 cm átmérőjű, 60 cm mély cölöplyuka. A házhoz ill. a kemencéhez nyugatról kavicsos letaposott járószint futott – a szint a mai felszíntől mért mintegy 3 m mélyen húzódott. A házhoz tartozó belső járószint felületről, valamint magából a ház és kemence betöltéséből előkerült vastagfalú, kézikoronon készült, rosszul kiégett erősen kihajló peremű rövid nyakú öblösödő testű csigavonalas díszítésű kerámiát a XI–XII. sz.-ra datáljuk. Ezen legkorábbi településréteghez tartozott a háztól DK-re egy szabadon álló kemence is.

Megjegyezzük, hogy a járószint alatti töltési rétegekből már csak római kerámia került elő. Noha egyes szakaszokon közel 7 m mélységig mentünk le, nem értük el a bolygatatlan altalajt. Nem lévén rövid jelentésünk tárgya, így csupán megemlítjük, hogy a római rétegek által lezártan egy kőből és kevés téglából épített boltzot, É–D-irányú kissé íves csatornát is feltártunk, amelyből nyugat felé leágazások indultak. Az ismeretlen rendeltetésű, de egyértelműen római kori építmény összefüggésben lehet az egykori Szentháromság templom déli oldalán a *Supka Géza* által 1906-ban feltárt alagúttal.

Az első középkori településréteget átlag 50 cm vastag feltöltés és közel vízszintes, a telek sok pontján megfigyelt, sárga kavicsos járószint zárja le. Ezen tereprendezésre a XIII. sz.-ban kerülhetett sor. Ezzel egyidőben az ásati terület nyugati határához közel egy törtkövekből épített, 80 cm falvastagságú, 6,9 m széles épületet emeltek. Az épületnek csupán keleti falát és sarkait tárhattuk fel, további szakasza már egy Mártírok úti ház alá esett. A ház bejárata a déli sarok közelében volt, egykor kőkeretes nyílásának szélességét már nem lehetett megállapítani. Ugyanígy nem tudjuk a ház hosszát és helyiségeinek számát. Megjegyezzük, hogy a történeti források a területen egy helyiséges alapincézett kőházakat említenek.

Kevéssel a ház felépülte után annak keleti falától 3 m-re egy szabadon álló kemencét alakítottak ki. A szabálytalan kör alakú kemence fala 28–30 cm magasan maradt meg. Újabb feltöltéssel megsemmisítük azt és szárazon rakott kőalapú tornácot emelnek a ház elé. A tornác déli felét nagyméretű lapos kövekkel burkolták. Minderre a XIII. sz. végén kerülhetett sor. A kőépület fala mellől, annak

járszintjéről került elő egy Árpád-kori, csuklósrendszerű bronz pénzváltó, vagy ötvösmérleg töredéke.

A legkorábbi településréteget elfedő tereprendezéssel egyidős, vagy abba mélyülő kemencéből, házakból több mint féltucatnyit tártunk fel. A szabadon álló kemencék általában ovális alakú – 60 és 80 cm közötti méretekkkel – keskeny szájnylású (32–34 cm) tüzelőberendezések voltak. Fenekük kitapasztásába legfeljebb kisebb kődarabokat tettek, cserepeket ritkán. Megújításukat általában nem lehetett megfigyelni. Az egyik kemencéből később a szájnylást áthelyezve, külső kemencés veremház tüzelőberendezését alakították ki. Egyetlen kettős, közös hamuzógödörű kemencét tártunk fel.

A korábban leírt korai ház felett külső kemencés veremház feküdt. A szárazon rakott kövekkel erősített falú ház 2 m-nél nem lehetett rövidebb. Kemencéje szabálytalan ovális alakú (75×76), szájnylása mindössze 25 cm volt. A kemencének a fele nyúlt a házon kívülre.

Az előbbi háztól délre lévő szelvényben tártunk fel egy szabadon álló kemencét, azt felszámoló házat majd egy újabb veremházat; utóbbi már a XIII. sz.-i planírozási réteget elfedő újabb feltöltésbe mélyül. Kemencéjének fala 3 cm vastagságban égett át, szájnylása északnak néz. A hozzá tartozó ház északi fala a kemence szájától mindössze 1,85 m-re van. A metszetben megfigyelhető megmaradt magassága mindössze 20 cm. A ház padlójának és felmenő falának találkozásánál egy szájával lefelé elhelyezett edény alatt tojás és szárnyascsont volt. A fehér anyagú, enyhén behúzott kettős tagolt peremű rövid vállú edény méretei: magasság 10,4 cm, szájátmérő 11,9 cm, talpátmérő 6,4 cm. A házat szürke, hamus pusztulási réteg fedte, felette már csak a beiszapolódást figyelhettük meg.

Összefoglalásként a következőket állapíthatjuk meg. A középkori Felhévíz területén a XI–XII. században kialakul egy gödörházakat, szabadon álló kemencéket használó nem falusias jellegű település. A XIII. sz. folyamán megújul a település, a nyugati felén – mármint telkünk nyugati felén – kőházat emelnek. A gödörházak kevésbé mélyülnek a terepbe, mindössze 20–30 cm-t. Felmenő falukra semmi nyom nincs, de vélhetően valamiféle kevésbé szilárd falú építmények lehettek. A település többszöri megújítás után legkésőbb a XIV. században megszűnik. Nem zárhatjuk ki a tudatos felszámolását sem. Úgy tűnik, hogy a XVI. századot csak a kőház éli meg. Pusztulását tudatos bontás, tereprendezés követi, nyilvánvalóan a hódoltság korának elején. Erről az állapotról a ránk maradt metszetek tanúskodnak.

Bízunk benne, hogy az elkövetkező években, évtizedekben újabb telkeken, területeken nyílik mód a középkori Felhévíz házainak feltárására.

*Bencze Zoltán – Juan Cabello – László Csaba*

#### 10. I. Kapisztrán tér 2–4, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum udvara

A fenti területen 1987–1990 között folytak a feltárások. A terület valamivel több mint 1/3-át sikerült ez alatt az idő alatt megkutatni. Az udvar északi részén előkerült a XIII. században épült 2,60 m vastag IV. Béla-kori városfal,

melyhez egy félköríves torony is csatlakozott. A városfal külső szintje 164,97 m magasságban volt, ugyanitt a sziklafelszint 163,66–164,12 m között volt. A városfal belső szintje 165,22–165,32 m közötti magasságban futott, ugyanitt a sziklafelszint 164,81 m mélységben találtuk meg. A városfalat csakúgy, mint másutt a sziklaplatóra építették. A városfal és a torony egyszerre épült. A toronyhoz a XV. században egy bejáratot építettek, melynek nyugati szárköve és a küszöbköve is előkerült. A XIII. századból sikerült még egy házsarkot is megfogni, valamint több sziklába vágott gödröt, melyek közül kiemelkedik az, amelyben igen sok cserépbogrács töredék került elő. (L. erről ugyane kötetben található beszámolómat, ugyanitt korábbi jelentéseim irodalma is megtalálható.) A területen két házat is sikerült részben feltárni. A keletebbre található ház ún. konzolos ház a XIV. században épülhetett. Jelenlegi formájában háromhelyiséges épület. A mai szint – 168,40 m – alatt jóval, 165,25 m mélységben volt a ház pincelejárata küszöbköve, a pincealjat pedig 161,40 m mélyen találtuk meg. A ház észak felé eredetileg a pincelejáró vonalában futó falig tartott, majd a XV. sz. 2. felében megnyújtották északi irányba. A nyugatabbra található ún. armírozott sarkú ház a XIV. század elején épülhetett és legalább három helyiségből állt. Ez a ház részben egy sziklagödörre épült rá. A gödör betöltésének alsó részéből egy II. András denár került elő. Itt említem meg azt, hogy a városfal építési szintjén egy XII. századi denárt találtunk, melyet valószínűleg az építési szint alatti tűzhelyből forgathattak ki.

Amikor a XIV. századra kialakul a területen a végleges telekbeosztás, akkorra épül fel az armírozott sarkú és a konzolos ház is. Ugyanakkor az e rendszerbe nem illő XIII. századi házat elbontják. A konzolos és az armírozott sarkú ház között egy utcát alakítanak ki, mely a toronyhoz vezet. Az armírozott sarkú háztól nyugatra egy 1×0,8 méter nagyságú fémöntő kemence maradványa került napvilágra, melyet a XIII. századra lehetett keltezni. Falai 5 cm magasságban maradtak meg. A kemence Ny–K-i irányba lejtett, keleti oldalán egy kiöntőnyílást találtunk. A leletek közül három tárgyat emelnék ki: egy hatszögletű majolika padlótégla töredéket, egy szalagfonat mintás idomtégla töredéket (ez az első ilyen ismert darab), valamint egy arab feliratú amulettet, melynek szövege áldást kér annak viselőjére.

*Bencze Zoltán*

#### 11. I. Tóth Árpád sétány – Esztergomi rondella

Az Esztergomi rondellában a várfal rekonstrukciós program keretében egy 3,2×2,6 méter széles és csaknem 14 méter mély szondát fúrtak. A szonda keleti metszetfalában a mai szinthez – 166,27 m – viszonyítva 11 méter mélyre alapozott, 2,20 méter vastag és 6 méter magas vakolt fal került elő. A szondában egy már az előbbi fal alatt futó, megközelítőleg DNy–ÉK-i irányú nyílást is találtunk, melyet ÉK-i irányban néhány méterrel keresztül követni lehetett.

*Bencze Zoltán*

## 12. I. Fortuna utca 18.

A területen külföldi érdekeltségű Bürohótel épül, ami lehetővé tette 1990–91-ben – az 1968–69-ben megkezdett – régészeti és műemléki kutatások folytatását.

Az ásatás még nem fejeződött be, sőt reméljük, hogy a kivitelezési munkákkal párhuzamosan folytatódik.

A Fortuna 18. – Kard u. 2. saroktelek feltárása eredményeként 4 v. 5. telket ill. telekrészt tudtunk elkülöníteni. Ez a terület azonosnak tűnik a Haiüy–Rabatta féle összeírásban szereplő 209–210-es számú telekkel.

A telek déli részén meghatározhatóvá vált egy kapualj és egy egytraktusos, 3 helyiségből álló középkori épület, amiből jelenleg még láthatók a ház felmenő falai is. A helyiségek boltozat-indításai, és a téglaboltozattal fedett kapualj ugyancsak megmaradt. A középkori bejárat déli oldalán két ülőfülke került elő, amely a vári házakhoz képest szokailan módon téglával falazott csücsívvvel csatlakozik a tégladongaboltozathoz.

A Fortuna utcai homlokzaton a kapualj egyszerű élszedett szegmens íve felett az erősen lefaragott konzolsor elhelyezkedése arra utal, hogy a teljes emelet előreugró konzolokon nyugodott. A középkori épület eredeti lezárását a ház durván armírozott sarka mutatja.

A középkori helyiség sor alatt húzódik az épület sziklába vájt pincéje. A pince Ny-i felében megmaradt az eredeti síkfedés konzolsora, továbbá a kapualj téglaboltozatával megegyező típusú téglából készült dongaboltozata.

Az épület Ny-i fala előtt az udvaron már a XIII. sz.-ban sziklába mélyített, valószínűleg raktárhelyiség állhatott, amelyet később csarnokká alakíthattak át.

A jelenlegi Fortuna utca – Kard utca sarkán álló középkori épület Kard utca felőli nézetét a sarokhelyiség alatt húzódó pince É–D-i iránya is alátámasztja. Az ehhez Ny-felé csatlakozó két kisebb helyiség elképzelhető, hogy bolt vagy műhely lehetett, amelyből a Kard utca felé egy-egy kisméretű ajtónyílás vezetett és valószínűleg egy-egy nagyméretű kiadóablak csatlakozott. A kutatás során még nem sikerült tisztázni a lakóház bejáratát. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy a két telket esetleg még a középkor végén, de a törökkorban már egészen biztosan egyesítették, amit alátámaszt a bolthelyiségek mögötti egy-egy kis törökkori helyiség kialakítása és a Fortuna utca felé megnyitott új kapualj a két már korábban álló épület között.

Az épülettől Ny-ra, a Kard utca vonalában egy telekméretnyi helyen épületnyomot nem találtunk, de valószínűsítjük a terület középkori beépítettségét, mivel az itt álló újkori pince kialakítása feltehetően a középkorra nyúlik vissza.

A jelenlegi telek Ny-i végén még két középkori kialakítású épület maradványait sikerült feltárnunk. Így az ÉNY-i sarokban lévő részben a Kard utcára merőlegesen egy kapualjat, egy helyiséget és az alattuk húzódó pince falát; a DNy-i részen pedig a mai Országház utca felől húzódó lakóház K-i záródását határozhattuk meg.

A terület leletanyagban rendkívül gazdag volt, a XIII. sz.-tól kezdve gyakorlatilag napjainkig valamennyi korszak kimutatható.

Jelen ásatás is bebizonyította, hogy milyen rendkívül

jelentős feladat lenne a vári házak, pincék, udvarok módszeres kutatása.

*Altmann Júlia – Zádor Judit*

## 13. I. Táncsics Mihály utca 9.

Ezen a területen 1986–87-ben várfal helyreállítási munkálatok folytak. Az Erdélyi bástya ÉK-i sarkában 10 méter mély szondát fúrtak. Előkerült itt egy, a bástyából merőlegesen kiinduló fal. A visszabontás előtti várfal koronája 158,06 m volt, az újonnan előkerült fal zoklija 151,24 méter mélységben volt, a fal alját pedig 149,50 méternél találtuk meg. A lőportár épületétől keletre is fúrtak egy kutatószondát, melyben 153,94 m mélységben előkerült a XV. századi városvfal koronája (mai szint: 157,63 m).

*Bencze Zoltán*

## 14. I. Várfalszakasz a Színház u. 5–9. épület K-i oldalán

1985 őszén a keleti – ún. „hajtogatott” – várfalnak a Színház u. 5–9. sz. épülettömb ÉK-i sarkánál lévő kiszögellésében mintegy 11 m mély statikai kutatószondát (I. sz.) ástak ki a Mélyépítő Vállalat dolgozói. A szűkre korlátozott régészeti megfigyelés során kiderült, hogy a kiszögellés eredetileg toronyszerűségként szolgált, melynek É-i részében árnyékszék volt kialakítva. A toronynak és az alapozás alá is benyúló emésztőgödörnek a betöltéséből sikerült érdekes XIII–XV. sz.-i leletanyagot megmentenünk.

1986 elején egy-egy újabb szondát mélyítettek 9 m körüli mélységben az előbbi szondától ÉNY-ra (II. sz.), majd DK-re (III. sz.). Ezekben további adatokat nyerhetünk elsősorban a várfalakra nézve, de az is megállapítható volt, hogy a toronyhoz belülről eredetileg épület csatlakozott. A körülmények folytán azonban a legtöbb összefüggés vizsgálatáról le kellett mondani, ami annál sajnálatosabb, mivel a szondákat utóbb teljes mélységig betonnal töltötték be.

A munkában segítségemre volt *Bencze Zoltán* kollégám is.

*Magyar Károly*

## 15. I. Színház utca 5–7. Sándor palota

A Sándor palota homlokzati felújításához tartozóan az udvaron kisebb csatornázási munkák folyamán középkori fahérszletek kerültek elő, melyek valószínűleg a ferences kolostorhoz tartozhatnak (1989).

*Altmann Júlia*

## 16. I. Színház utca – Sikló állomás

A Sikló állomásának építéskor két középkori épület részletei kerültek elő, amelyek funkcióját meghatározni nem lehetett (1985).

*Altmann Júlia*

## 17. I. Szent György tér

A Budapesti Történeti Múzeum középkori osztályának kutatócsoportja a Magyar Hitelbank Rt. megbízásából

1988 augusztusától az év végéig előzetes régészeti kutatásokat végzett a budai Várnegyed D-i részén, a volt Hadügyminisztérium épülettömbje környezetében. A megbízási szerződés az épülettől D-re eső terület, valamint az egykori belső udvarok kutatóárkokkal történő szondázását írta elő, a területen található középkori épületmaradványok felderítése céljából. A múzeum azonban végül nem kapott lehetőséget arra, hogy az É-i belső udvaron kutatást végezzen, illetve, hogy a középső udvaron a feltárást befejezze. Az így felszabadult időben és a rendelkezésre álló anyagi fedezetből azonban kutatószelvényeket nyitott az épülettől D-re eső terepszakaszon.

Az így részlegesen felderített terület majdnem közvetlenül kapcsolódik a Királyi Palota É-i homlokzata előtt korábban *Zolnay László* által feltárt terepszakaszhoz s így – kiegészítve a Szt. György utca Ny-i oldalán ugyancsak *Zolnay László* által tett kisebb megfigyelésekkel – jelentős mértékben növelte a középkori Buda polgárvárosáról rendelkezésünkre álló ismereteket.

A régészeti kutatásokkal párhuzamosan elvégeztük a területre vonatkozó írásos forrásanyag, továbbá a különböző ábrázolások összegyűjtését és kiértékelését is. Végül az így leszűrt eredményeket összevetettük a feltárt épületmaradványokkal. E munka során egyrészt megrajzolhatóvá vált a terület birtoklástörténeti és topográfiai vázlata, mely utóbbit – a forrásadottságokból következően elsősorban a XVIII–XIX. század vonatkozásában – térképre is vihettünk.

A IV. Béla-kori városalapítást követő évszázadból csak igen kevés ismerettel rendelkezünk. A mai Szt. György utca legkorábbi ismert neve Zsidó utca volt, utalva arra, hogy lakói az 1360-as kiűzetésükig a zsidók voltak. A mai Színház utca a középkorban Szt. János nevét viselte, itt a K-i oldalon a ferencesek XIII. századi eredetű temploma és kolostora állt, míg velük szemben – tehát már az utca Ny-i oldalán – a ferences beginák háza. A zsidónegyed házait a király eladományozta, s az 1300-as évek végétől itt elsősorban a – később Szt. Zsigmond utcának is nevezett – mai Szt. György utca Ny-i oldalán állt épületek birtokosait ismerjük. Közülük kiemelendők azok a családok, melyek hosszú időn át az ország jeles tisztségviselőit adták, így a Kanizsaiak, majd a Perényiek és a Pálóciak. Végül ugyanitt laktak a Szt. Zsigmond káptlan kanonokjai is. Ez utóbbi egyházi testület legfontosabb építményei azonban már az előzetes régészeti kutatásunk által érintett területen helyezkedtek el. Mindenekelőtt maga a templom, melynek építését 1410 előtt Zsigmond király kezdeményezte. A Boldogságos Szűz Mária és Szt. Zsigmond tiszteletére szentelt egyház mellett 1450-től 1541-ig – Buda török által történt elfoglalásáig – önálló társaskáptalan működött. Prépostjai – melyek között megtaláljuk a budai bírák gyermekeit, de olyan királyi tisztségviselőket is, mint a kincstartót, a királyi ének- és zenekar vezetőjét, a király nevelőjét és titkárát – a templomtól D-re állt házukban éltek. Az É-ra eső terület házairól elsősorban csak a XVI. századból rendelkezünk adatokkal, talán már viszonylag korán állt itt egy vízmű, s külön kiemelendő egy, már a mai Dísz térre néző saroktelek palotája, melyet a XV. század elején a király közvetlen környezetébe tartozó Stiborok, később pedig az ugyancsak jelentős történeti egyéniségeket adó nagylucseiek birtokoltak.

A török hódoltság alatt a templomot dzsámivá alakították, a házak egy részét lakták, másrésztük romdadt. A visszafoglalás után készült leírások és felmérések – azon kívül, hogy nagyrészt lehetővé teszik a vitathatatlanul még középkori eredetű telekosztás rekonstrukcióját, jelentős pusztulásról számolnak be. Az újjáépítés során az előzetes kutatásunk szempontjából lényeges terület É-i, középső és D-i részét különböző változások érték. Az É-i, keskenyebb sávban – az ún. főúrság a mai Dísz tér területére eső épülete mögött – már igen korán egy nyújtott kaszárnya-épület épült. Ezt 1846-ban az evangélikus egyház vásárolta meg, K-i felét templommá alakították, Ny-i részében iskolát és paplakot helyeztek el. Ettől D-re, három (Szt. György utca), illetve négy (Színház utca) telken továbbra is polgárházak, lakóépületek álltak, melyek építésekor – s ez természetesen áll a kaszárnyára is – minden bizonnyal felhasználták a korábbi, középkori épületrészleteket. A terület DK-i sarkát foglalta el a vízmű építménye. A Szt. Zsigmond-templom rendkívül romos állapotban került vissza keresztény kézre, teljes újjáépítése talán nem is volt lehetséges. Valószínűleg csak szentélyét alakították át rövid időre egyházzá, majd 1767-ben került sor az összes középkori eredetű maradvány elbontására, Mária Terézia a prépostságot a várkápolnába telepítette. Ettől az időponttól kezdve a templom helye szabad térként szolgált, s valószínű, hogy a D-re eső Zeughaus-ig húzódó telkek területe sem épült már be, illetve az ott állt-újjáépített építmények is elbontásra kerültek. Így létrejött a mai Szt. György tér elődje.

Röviden megemlékezve a Ny-ról és K-ről kapcsolódó területekről, a Szt. György utca Ny-i oldalán ugyancsak középkori épületrészek felhasználásával kialakított polgárházak sorakoztak a XVIII. században, D-re pedig felépült a Teleki-palota és a már a királyi palotához tartozó melléképületek rendszere. A Színház utca K-i oldalán a karmelita templom és kolostor együttese, valamint a Sándor-palota foglalta el a korábbi, középkori építmények helyét.

Míndez már átvezet bennünket a terület történetének utolsó jelentős korszakához, a XIX. századhoz. Azzal párhuzamosan, hogy a Szt. György utca Ny-i oldalát is jelentős változások érték – Teleki-palota átépítése, lovarda kialakítása, nagyméretű szanálások ettől D-re – három szakaszban teljesen átalakult a két utca határolta, bennünket közelebből érdeklő tömb képe is. Először 1879–81 között felépítették a hadügyminisztérium épületét, mely nem csupán a korábbi vízmű és egy polgárház telkét foglalta el, hanem – egy új, utcavonal-szabályozási tervnek megfelelően – jóval délebbre nyúlt ki, elfoglalta az elbontott Szt. Zsigmond templom területének jelentős részét is. Majd – egy lényegében egységes terv részeként – É-felé bővítették a minisztériumot, s végül az utolsó polgárházak, továbbá az evangélikus templom, az iskola és paplak bontását követően 1896-ban készült el a Honvéd Főparancsnokság, melynek főhomlokzata a Dísz tér felől zárta le az így nagyjából egységesnek tekinthető épületegyüttest.

Ezt érte azután a II. világháború pusztítása, majd – mai szemmel már nehezen indokolhatóan – a nem csupán erre a területre, hanem a Szt. György utca Ny-i oldalára is kiterjedő nagyléptékű bontás.

Míg a volt hadügyminisztérium középső belső udvarán

csupán arra nyílt lehetőségünk, hogy viszonylag vastag újkorkori feltöltést vágjunk át árkainkkal – csupán egyetlen, K–Ny-i irányú kőfalra bukkantunk az É-i részen – jelentősebb megfigyelésekre volt módunk a D-re található udvaron. Itt a fentiekben ismertetett írásos forrásokat jelentősen kiegészítő régészeti forrásanyagra bukkantunk, legalább négy középkori és számos újkori építési periódust határozhattunk meg. Egy valószínűleg részben természetes eredetű mélyedésben – talán pincében – egy, a XIII. századból származó, égett felületű járósínt jelentkezett – magát az építményt közelebről nem tudtuk tisztázni. A járósíntet takaró vastag betöltésbe (vagy betöltődésbe) – ennek kora a XIII–XIV. század fordulójára valószínűsíthető – később egy nagyobb méretű, de vékonyfalú kőépítményt alapoztak, melynek csak É–D-i irányú szélessége ismert, K-i és Ny-i határát az alkalmazott módszerrel nem lehetett meghatározni. Ennek elbontására még a XIV. században kerülhetett sor, ezt követően épült meg kissé délebbre egy alappincézett polgárház (vagy háztraktus) – ennek K–Ny-i irányú É-i falát és egy D-re induló keresztfalát tártuk fel, bennük eredeti, a profiljuk alapján a XV. század I. felére keltezhető kő ajtókeretekkel. Még később ezt a traktust É-felé egy újjal bővítették, ez a munka a külső pinceajtó elfalazásával és az oda vezető lépcső megszüntetésével járt. A török hódoltság korában néhol áttörték a járósínteket, s talán már ekkor elbontották a falak egy részét. Az újkorban – a XVIII. században és a XIX. század I. felében – számos, talán a Szt. Zsigmond-templom romjaiból származó középkori kőfaragvány másodlagos felhasználásával – É–D-i irányú, ismeretlen funkciójú falakat emeltek. Lehetséges, hogy az utolsó, még középkori eredetű építményeket azután csak a Hadügyminisztérium építésekor bontották el, s ekkor alakult ki a mai udvarsínt.

Ugyancsak az utóbb említett építkezés során semmisült meg a fentiekben részletesen tárgyalt Szt. Zsigmond-templom alapfalainak É-i része – valószínűül, hogy a XVIII. század végén – XIX. század elején nem csupán a falak felmenő részét, de magát a járósíntet is elbontották, azaz igen jelentős szintsüllyesztést végeztek e részen. Kutatóárkainkkal – és az ezen a részen nyitott néhány kisebb szelvényvel – csak a feltehetően háromhajós építmény D-i hajófalának nagyobb szakaszait, a hajó K-i záródását, továbbá a nyújtott – a nyolcszög három oldalával záródó – szentély jelentősebb részét határozhattuk meg. Mindezekből a templom alaprajza – leszámítva a kutatás hiányában közelebről nem ismert, de biztosan a mai utca alá nyúló Ny-i záródását – lényegében kiserkeszthetővé vált, s megállapíthattuk, hogy az számos vonatkozásban rendkívül nagy hasonlóságot mutat a XIV. század második felére keltezett ugyancsak budai Mária Magdolna templommal, pontosabban annak 2. periódusával.

A templombelső kutatásunk számára hozzáférhető szakaszában – azaz a D-i mellékhajóban és a szentélyben – sírok nem kerültek elő, viszont a mai szint alatt szinte közvetlenül általában mindenütt a részben talán bolygatott bronzkori kultúrréteg – benne többek között egy már kirabolt kőpakolásos sír – jelentkezett. Ez a tény arra utal, hogy egyrészt az a terület, ahol később a templom felépült, a XIII–XIV. században nagyrészt beépítetlen lehetett, másrészt, hogy nem számolhatunk sűrű temetkezéssel az

épületbelsőben. Ami a középkor korábbi szakaszait illeti, lényegében csak egy kisebb beásást figyelhettünk itt meg, továbbá egy, részben D-ről a hajófal alá nyúló vermet – mindkettőben XIII–XIV. századi leletanyaggal. Közvetlenül a D-i szentélyfal mellett egy kőfalazatú kisebb pincét találtunk – egy K-felé egykor folytatódó házépítmény részét? – mely utóbbit a szentély támpilléreinek építésével kapcsolatban töltötték fel.

A templomtól D-re a Szt. György és a Színház utca egykori középkori előzményei, házainak maradványai kerültek elő. Az előzetes kutatással az építmények alaprajzi rendszere, a telkek száma nem volt pontosan meghatározható, K-en – az előbb említetten kívül – csak egy altalajba vágott pincét találtunk, K-i zárófalával és benne lépcsőjáróval – míg Ny-on az egykori utcavonalra merőlegesen négy vagy öt „ház” – illetve bizonyára traktus – alapfalai és pincéi kerültek elő. A pincebetöltések zömének leletanyaga – hasonlóan a nagy számban előkerült zárt gödörbeasások többségéhez – a török hódoltság korából származik, egy pince leletei utaltak már a XVIII. század közepére, tanúsítva néhány épület hosszabb életét a templomtól D-re. Egy, a kutatott terület középső szakaszán meghatározott, az altalajba vágott pince betöltéséből előkerült kerámia és éremanyag alapján feltételezhetően arra következtethetünk, hogy a házépítmények többsége már a XIV. század közepe után épült meg. Nagyjából a két utca közötti felezővonalban egy gazdag XIII–XIV. századi leletanyagot tartalmazó zárt gödröt, továbbá egy XVI–XVIII. századi leleteket és középkori kőfaragványokat eredményező, később megszüntetett kutat tártunk fel. Végül megemlítendő, hogy néhány kutatóblokkal hitelesíthetjük a XIX. századi szabályozási tervrajzokat, azaz kiderült, hogy a középkori házak homlokzatvonala az újkori épületek elé, azaz a mai utcaburkolat alá esik, így elvileg teljesen feltárható.

Az elvégzett előzetes feltárások – az alkalmazott módszerből adódó bizonytalanságok és részmegfigyelések ellenére – egyértelműen bizonyíthatóak, hogy a Szt. György tér és környéke a középkori Buda város története szempontjából rendkívül fontos terület, azon kevés felületek egyike, ahol még lehetőség nyílik a modern városrégészeti módszerek alkalmazására. Emellett kiderült, hogy a területen jelentős, műemlékileg is értékes maradvány előkerülésével kell számolnunk, akár mint egy monumentális egyházi építmény alapfalrendszere, akár mint késő-középkori világi építmények jelentős, műrészleteket is felmutató részletei.

A kutatások folytatása mindezek alapján egyrészt a történeti kérdések tisztázása – így az írott források feltűnése előtti időszak településtörténete, majd a késő-középkori telek- és beépítésrendszer – szempontjából rendkívül fontos, másrészt azért, mert így további adatok várhatók az épületek, elsősorban a Szt. Zsigmond-templom elméleti rekonstrukciójához (esetlegesen néhol megmaradt lábazati- és pillérrészek, másodlagosan felhasznált kulcsfontosságú faragott kövek), s nem utolsósorban méltó műemléki bemutatásához.

*Feld István – Gyuricza Anna – Hanny Erzsébet – Pölös Andrea – Végh András*

18–20. A térképen szereplő lelőhelyekre vonatkozó anyagot lásd a kötet elején, *Magyar Károly: Ásatások a Budavári Palota területén...* című dolgozatában.



## II. Pesthidegkút – Gercsei templomrom

1985 nyarán tervátvitel keretében feltártuk a templom körüli későközépkori temető több sírját, és a XV. sz. végén épített kerítőfal maradványait. A XVIII. sz.-ban kijavított, és részben átalakított kerítőfal ma szabálytalan sokszög alaprajzú. A feltárás célja a templom közvetlen környezetében lévő, korábban megfigyelt, a templom építését megelőző időszakból származó jelenségek tisztázása volt. A templom közvetlen környezetében, a kerítőfállal körbevett területen a templom építését megelőző időszakból csak lejárt szinteket találtunk, objektumok, leletek nélkül. A templom építését követő időszakból sem voltak építmények a templom közvetlen közelében, a temető és a kerítőfal, mint ahogy Nagy Emese 1956-os feltárása mutatta későközépkori, XV–XVI. sz.-i.

Irásné Melis Katalin

### II–III. Budaújlak

Óbuda körzetében középkori falvak sorakoztak. Okleveles adatok alapján a mai újlaki templom környékére lokalizálják a történések Szentjakabfalva Árpád-kori kőtemplomát és a körülötte létesült települést. A források régészeti hitelesítésére a mai Újlak sűrű beépítettsége miatt eddig nem volt lehetőség. Az 1988 óta megindult újlaki bontások és építkezések tették lehetővé a terület vizsgálatát leletmentő ásatásokkal.

A II. kerületi szakaszon a Lajos u. 23–33. sz. telken csak egy kisebb középkori gödör került elő, melynek betöltésében XII. sz.-i edény volt néhány állatsont kíséretében.

A III. kerületben a Kolosy tértől É-ra folytak földmunkák. A III. ker. Csemete u. 2–4–6. sz. telken egy K–Ny-i és É–D-i köves út maradványai mutatkoztak.

A III. ker. Csemete u. 1–3. sz. telken a terület DNY-i harmadában a római rétegekkel egy szintre planírozott faszenes, paticsos réteg részlete XII. sz.-i edénytöredéket, állatsontokat tartalmazott.

Egy kb. 1,5–2 m átmérőjű kőhalmaz közül 10–11. sz.-i cseréptöredékek, állatsontok kerültek elő. Ez alatt egy sekély gödör K-i felében kisméretű tüzelőberendezés vörösrre égett alja maradt meg, körülötte elszenesedett famaradványok és X. századi edények darabjai feküdtek.

A III. ker. Bécsi út 47–49–51. sz. területen É–D-i vonalú, megújított köves út szakaszát sikerült feltárni.

A III. ker. Bécsi út 57–59–61. sz. telken egy széles, keréknyomokat őrző köves út került elő, melynek felső rétegében beagyazódott vaspatkók feküdtek. A terület ÉNy-i részén egy Árpád-kori kerámiát tartalmazó gödört is találtunk.

A III. ker. Bokor u. 15–17. sz. területen római-kori rétegekbe mélyedő két középkori gödör alsó szakasza maradt meg, melyeknek faszenes feltöltésében nagyobb mennyiségű XII–XIII. sz.-i edénytöredék és állatsontok voltak. Előkerült egy kisméretű tapasztott kemence alja is, néhány XIII. sz.-i cseréptöredékkel.

A III. ker. Lajos u. 71–85. sz. terület egész területén a későrómai sírokkal egy szintben, illetve a terület D-i részén vizesárok köves betöltési szintje fölött mindenhol mutatkozott egy barna, faszenes, kevert réteg, amely fel-

tehetően a középkori település szintjét jelezte. Mivel az újkori épületek pincéi még a római rétegeket is megbolygatták, a terület É-i részén csak szórványosan kerültek elő Árpád-kori kerámiatöredékek. A D-i részen a római árok betöltésében XIV–XV. sz.-i edénytöredékek voltak nagyobb mennyiségben. A 73. sz. telek ÉK-i felében egy bolygatott, faszenes, égett kemencealjra utaló maradvány körzetében néhány Árpád-kori edénytöredéket találtunk.

A III. Lajos u. 77–79. sz. telek K-i szélén került elő egy félig földbe mélyített Árpád-kori épület maradványa. Ezt a római kori köves, omladékos rétegbe mélyítették kb. 0,5 m mélységbe, így maradhatott meg az újkori hulladékgödörök alatt, a jelenlegi útfelszíntől 3–3,5 m mélységben. Az épület 520×380 cm-es alapterületű, teljes mélységében keményre, vörösrre égett, faszenes agyagomladékkal volt betöltve. Az omladék felső rétegében két, rossz állapotú bronztál feküdt. A betöltés XII–XIII. sz.-i kerámiatöredékeket tartalmazott. A legalsó rétegben megszenesedett deszkákra, gerendamaradványokra bukkantunk. Az épület falai két, egymás mellett szorosan elhelyezett, habarcsba rakott gerendán nyugodtak, melyeknek külső oldalát kövekkel támasztották meg. Ezekben belül vékony, 10–20 cm átmérőjű karólyukakat találtunk. A tető fő tartóoszlopa az épület Ny-i harmadában lehetett, ahol egy nagyméretű, mély cölöplyukat találtunk. A faoszlopot követel körberakták és erősen megdöngölték a földet körülötte. Az épületnek tüzelőberendezése nem volt. A megszenesedett famaradványok a berokkadt tető vas-ácskapcsokkal összefogott gerendáiból és deszkalapokból származtak. Ezekkel egy szintben gazdasági eszközök kerültek elő: két, egymásba helyezett szimmetrikus ekevas a DNY-i sarokban; egy fanyelű, nagyméretű cigányfűró az ÉK-i sarokban; egyéb vastárgyak erősen korrodált maradványai; egy vasabroncsos, két küllős fakerék; megszenesedett fonott vesszőkosár maradványai. Az épület minden bizonnyal gazdasági tárolóhelyként funkcionált. A leletanyag alapján a XII–XIII. sz. fordulójára keltezhető építése. Az épület DNY-i sarka fölött a vörös, égett omladék felső rétegébe ásva egy K–Ny-i tájolású bolygatott férfi csontváz feküdt.

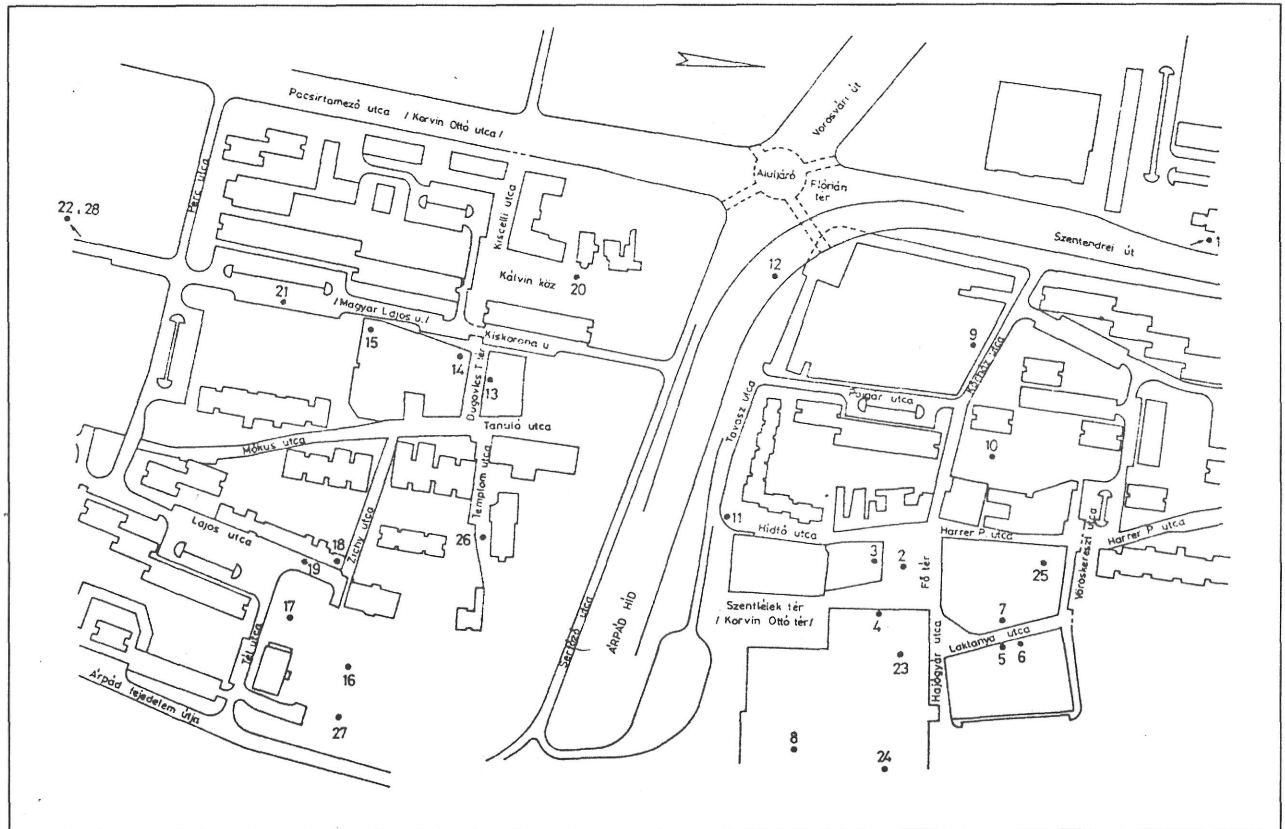
A III. Pacsirtamező 3–11. sz. terület egész felületén az újkori rétegek alján a római épületmaradványok planírozásában szórványosan előkerülő 12–13. sz.-i, valamint XV. sz.-i grafitos cseréptöredékek jelzik a középkori település létezését. A Pacsirtamező 5. sz. telek ÉK-i részén egy újkori pincefallal átvágott Árpád-kori, kb. 5×4 m-es alapterületű földbe mélyített épület részletét tártuk fel. Teljes mélységében a római épületek későbbi planírozásából származó, köves, égett agyagtapasztásos omladékkal volt betöltve. Az épület feltárható szakaszában tüzelőberendezést, cölöplyukakat nem találtunk, tetőszerkezetére utaló nyomok nem maradtak, a gödör felső szélén sem. A benne előforduló nagy mennyiségű XIII. sz. elejére keltezhető kerámia, vastárgytöredék, állatsont arra utal, hogy használata a XII. sz. végére tehető.

Az Árpád-kori épület felső rétegében egy É–D-i irányítású bolygatott sír feküdt. Hasonló, újkori építkezéssel bolygatott K–Ny-i irányban húzódó, É–D-i tájolású sírok sora egy bizonytalan korú temető léteire utal, mely a XV–XVII. sz. közötti évszázadokban létesülhetett.

A folyamatosan haladó újlaki építkezésekkel párhuzamosan tervezett ásátásoktól még újabb eredmények várhatóak, amelyek a településszerkezet, valamint a betele-

pültség kontinuitásának tisztázásához még nagyon fontosak lennének.

Gádor Judit



*Jelentések Óbuda területéről*  
A zárójelbe tett számok megegyeznek az Óbuda térképen feltüntetett lelőhelyek számaival.

**III. Laktanya utca 3. (5)**

A ma álló épület K-i pincéjében előkerült egy középkori épület sarka és egy meghatározatlan korú kút (1985).

Altmann Júlia

**III. Laktanya u. 4. (7)**

A beépítést megelőző régészeti kutatások folyamán középkori kőház falait, szintjeit tártuk fel (1987).

Altmann Júlia

**III. Harrer P. u. – Vöröskereszt u. (25)**

Középkori köves útfelület és mészégető kemencék kerültek elő (1989).

Altmann Júlia

**III. Fő tér (2)**

A tér burkolatseréje alkalmával nyílt lehetőség részleges kutatásokra. Két kora középkori kváderfalú épület részlete került elő a tér Ny-i oldalán és egy nagy kőlapokból álló burkolat a K-i oldalon. A prépostság második – Mária-templomának falát és sekrestyefalának részletét is feltártuk (1982–83–84).

Altmann Júlia

**III. Fő tér 1. (8)**

A Zichy kastélyt körbefogó épület D-i felében kialakított Vasarely Múzeum kialakításakor egy pillérlapozásnál ismeretlen korú falmaradványok kerültek elő (1985).

Altmann Júlia

**III. Fő tér 1. (23, 24)**

A Zichy kastély K-i és Ny-i oldalán lévő udvarokban volt lehetőségünk feltárásokat végezni. A K-i sávban középkori rétegeket, tüzelőhelyeket, padlószintet találtunk. A Ny-i udvaron a már korábban a Fő téren végzett ásátásokhoz kapcsolódó burkolat részletét, épületmaradványokat tártuk fel. Az udvar ÉNy-i sarkán lévő kiszedett faltól D-re egy sokszorososan bolygatott sírréteget bontottunk ki, melyek közvetlen a római kori rétegekre alapozódtak (1989–90).

Altmann Júlia

**III. Kórház u. 5–7. (10)**

A római kori légióostábor K-i kapujának rekonstrukciója során többségében már feltárt középkori épületrészleteket bontottunk ki újból (1985).

Altmann Júlia

### III. Kórház u. 12. (9)

Középkori leletanyaggal datált rétegek kerültek elő, de meghatározható objektumokat nem találtunk (1988).

*Altmann Júlia*

### III. Kalvin u. (20)

A királyi, majd királynéi vár külső várfalának ÉNy-i sarkát tártuk fel, kváderfalán kőfaragójegyeket találtunk. A K-i oldalon a K-i traktus külső homlokzatának részletét tártuk fel. A traktushoz csatlakozott a vár Szent Erzsébet kápolnája, amelynek románkori szentélyének részlete és a gótikus bővítése került kibontásra (1983–84).

*Altmann Júlia*

### III. Árpád fejedelem útja – Lajos u. (16, 27)

Az Aquincum szálloda építését megelőző feltárások folyamán a középkori Óbuda piacterének további részletei kerültek feltárássra. Árpád-kori épületrészletek, külső és belső kemencék, padlószintek kerültek feltárássra és egy tüzelésnyomos sáv a Duna-part felé eső sávban. A piactér K-i házsora fésűs-fogas beépítésű, és ezekből újabb épületek illetve azok részletei kerültek elő (1986–87–88).

*Altmann Júlia*

### III. Kiskorona u. 4–12. (Magyar Lajos u.) (21)

Közművek építésekor átvágták a klarissza kolostor É-i kerítésfalát. Előkerült a korábbi É–D-i út részlete is (1986).

*Altmann Júlia*

### III. Fényes A. u. 4. – Tímár u. 9. (22)

A III. ker. rendőrkapitányság bővítésénél került elő a római kori útba vágva egy középkori mészégető kemence (1988).

*Altmann Júlia*

### III. Tímár u. 20. (28)

Az irodaház építését megelőzően végeztünk kutatásokat. Valószínűleg téglagyári agyagkitermeléshez használhatták a területet és a szűzföldig kitermelték a kultúrrétegeket. Mészkövel kevert törmelékkel planírozták el a telket (1991).

*Altmann Júlia – Gyuricza Anna*

### III. Dugovics Titusz tér 2. (13)

A felújításra kerülő épületben és az udvarokon folytattuk a középkori Kovács és Nagy utcák kutatását. A XVII–XX. századi falrészletek alatt egy középkori épület maradványát és XIV–XV. századi út részletét tártuk fel. Az út alatt, illetve attól K-re ÉK–DNy-i tájolású XIII. századi ház DNy-i sarkát bontottuk ki (1982).

*Bertalan Vilmosné*

### III. Fő tér 1. (23)

Az épület udvarán, az ÉNy-i sarkában folytattuk az előző évben meghatározott középkori ház alaprajzi tisztázását. A XVIII. századi fal és csatorna alatt a ház ÉK-i részletét bontottuk ki, melyet a XVII. és XVIII. században is felhasználtak. A XIV. századi házrészletek alatt egy korábbi, K–Ny-i fal kibontott szakaszát tártuk fel. A betöltésből XI–XII. századi faragott kő került elő. A Fő tér 1-es épület nyugati traktusának pincéjében a XIV. századi prépostsági templom É-i oldalán lévő sekrestye ÉK-i saroktámpillér alapozását bontottuk ki, és megállapíthattuk, hogy a pince É-i fala korábbi falra támaszkodik (1982).

*Bertalan Vilmosné*

### III. Fő tér 6. (3)

Az épület felújítása során végzett leletmentésnél az újkori falak és szintek alatt XIV. századi Mária templom újabb részleteit tártuk fel: így a templom ÉNy-i sarkának, továbbá É-i oldalának két támpillér alapozását. A homlokzati torony, melynek falai a két nyugati támpillérhez épültek hozzá, a templommal nem egy ütemben készültek. Ezen a szakaszon a nyugati fallal párhuzamos, illetve a templomnál korábbi falrészletek kerültek elő. A hajó területén a nyugati falnál 15 középkori csontvázat bontottunk ki. A bontási törmelékben nagy számban találtunk falfestménytöredékeket a XIV. sz. közepéről, továbbá boltozati bordát és mérműtöredékeket (1982).

*Bertalan Vilmosné*

### III. Lajos u. 158-tól K-re. (19)

Az épület új közműhálózatának 4 bekötő árkában végzett leletmentésnél a háztól K-re 130 cm mélységben középkori utat és a kaputól D-re falmaradványt találtunk (1982).

*Bertalan Vilmosné*

### III. Lajos u. 163. (17)

A középkori piactér keleti oldalán a 7 és 8-as lakóháznak műemléki bemutatásához szükséges terepszint súlyosztási és konzerválási munkáknál végeztünk leletmentést. A munka során újra kibontották a két középkori ház nyugati homlokzatát és oldalfalait, melyek a K–Ny-i középkori utca É-i és D-i oldalán húzódtak (1982).

*Bertalan Vilmosné*

### III. Lajos u. 165. (16)

Az Aquincum szálloda építését megelőzően a Lajos u. 165. sz. telken a már korábban feltárt ÉK–DNy-i középkori utcának és a 9-es háznak építéstörténetét tudtuk tovább finomítani. A XIII. sz. közepéről való kapunál egy korábbi XIII. századi periódus falrészleteit és a házhoz tartozott utcánál egy korábbi útréteget tudtunk meghatározni. Az épület K-i oldalán a XIII. századi agyagrétegek és tüzelőhelyek –, melyek funkcióját a bolygatások miatt

nem lehetett meghatározni – alatt XI–XII. századi kerámiával betöltött földbe mélyített objektumok részletét határozhattuk meg.

*Bertalan Vilmosné*

*III. Kiskorona u. (Magyar Lajos u.) – Tanuló u. – Dugovics Titusz tér. (13, 14, 15)*

A műemléki épületekben, az Országos Műemléki Felügyelőség restaurátor központjának területén a jelenlegi udvarokon K–Ny-i kutatóárokban út- és épületmaradványokat találtunk. Az 1981-ben megkezdett munka során a Magyar Lajos utca keleti oldalán egy É–D-i köves utat és egy épület ÉNY-i sarkát tártuk fel. A feltárt épületrészletben pince lehetett, melynek szintjét 3 m mélység alatt sem értük el. A betöltési anyagban középkori és újkori kerámia került elő (1982).

*Bertalan Vilmosné*

*III. Tavasz u. – Szentlélek (Korvin Ottó) tér. (11)*

Az új vízcső árokban, melyben leletmentést végeztünk, az újkori falak mellett középkori falmaradványokat és leletanyagot találtunk. A volt Naszád u. D-i házsora alatti árok szakaszban az újkorban elplanírozott korábbi kőépület D-i falát határoztuk meg (1982).

*Bertalan Vilmosné*

*III. Árpád híd É-i oldal.*

A híd É-i oldalán a felüljáró kialakításával a támfal mellett 8–10 méteres sávban végeztünk leletmentést. A gépi munkával az újkori és középkori szinteket elbontották. A római falak mellett későbbi épületmaradványok is előkerültek. Kevés középkori leletanyagot találtunk (1983).

*Bertalan Vilmosné*

*III. Árpád híd D-i oldala.*

Az Árpád híd kiszélesített D-i oldalán, a tervezett park kertészeti munkáinak megkezdése előtt a területen egy K–Ny-i árkot húztunk. Római és újkori falak mellett XIII. századi réteget és XIV–XV. századi bontást tudtunk meghatározni (1983).

*Bertalan Vilmosné*

*III. Fő tér 6. (3)*

A műemléki jellegű ház felújítása során az épület keleti és nyugati szárnya alatti pincében tudtunk dolgozni. A keleti, dongaboltozatos pince falaiban sok megmunkált, nagy követ tudtunk megfigyelni, feltehetőleg a Mária templom faragott köveit. A pince É-i és D-i szakaszában kiástuk a XIV. századi templom északi és déli falának egy szakaszát a támpillérek indulásával, a pincefalakat ezekre

alapozták, továbbá a hajókat elválasztó oszlopsor három alapozásának részletét. Ezeknek a részleteknek 1956–57-ben, amikor a pince még használatban volt, csak a felszínét kaptuk meg. A nyugati pincében a XVIII. századi pinceablak és ajtó nyílásának a helyét határoztuk meg. A XVIII. századi pince keleti fala a Mária templom nyugati homlokzati két támpillére, illetve a középkori torony falára épült rá (1983).

*Bertalan Vilmosné*

*III. Lajos u. 165. (16)*

A területen az 1982-ben elkezdett kutatás folytatására került sor. Elbontottuk a 82/2. és 82/4. szelvények közötti tanufalat, mely a földbemélyített III. objektum déli részén húzódott. A kibontott teljes objektum szélessége 3,20 m, hossza 7,10 m. Belsejében három átégett faszenes foltot és egy kőkupacot találtunk, melynek kövei között XII. sz.-i vastagfalú tárolóedény pereme és fazéktöredékek voltak. Az átégett faszenes réteg alatt, a fenéken oszlop és cölöplyukak mutatkoztak. Átvágásra került az I. objektum DK-i sarkában lévő kemence feneke is. A fenék a római út kősorán húzódott (1984).

*Bertalan Vilmosné*

*III. Árpád fejedelem útja – Tél u. sarok, a zsinagóga keleti oldalán. (29)*

Németh Margit ásatása során az újkori szint alatt középkori háznyom és alatta egy többször megújított ház DK-i részlete került elő. Az első periódusból egy kerek kemence fenék volt, sok XI–XII. századi cseréppel (1990).

*Bertalan Vilmosné*

*V. Váci utca 1–3, 2–4. sz. előtti úttest*

A Váci utca építészeti rendezésével kapcsolatban 1985-ben feltártuk a későközépkori pesti városhatár északi, váci kapuját. Tanulmány: *A pesti későközépkori városhatár kutatása* = Archaeológiai Értesítő 114–115/1987–88. 2. szám 199–225.

*Irásné Melis Katalin*

*V. Váci utca – Régiposta utca sarok, úttest*

A Váci utca építészeti rendezésével kapcsolatban 1985-ben feltártuk a pesti vár központi épületének, tornyának alapfalait. Tanulmány: *Újabb középkori várostörténeti kutatások Pesten.* = Dunántúli Dolgozatok. (C) Történettudományi Sorozat 3:81–89, Pécs 1991.

*Irásné Melis Katalin*

*XVI. (Cinkota) – Evangélikus templom (Rózsa u.)*

1984-ben a templom műemléki helyreállításával kapcsolatban leletmentést végeztünk a templom belsejében. A mai, gótikus alapokon álló templomhajójában megtalál-

tuk a XII. sz. végén épült templom Ny-i falának alapozását. A jelenlegi, XVIII. sz.-i kereszthajóban feltártuk a középkori templom többször átalakított szentélyét. A XII. sz.-végi félköríves szentélyzáródás alatt előkerült egy korábbi, szabályos félköríves falrészlet, amelyről feltételezhető, hogy egy korábbi, kerek templom K-i része volt. A középkori hajó D-i oldalán XV. sz.-végi bontási réteget találtunk, amely csatlakozott az alaprajzában ma már rekonstruálhatatlan későgótikus szentélyhez. A XVIII. sz.-i teljes átépítés során a középkori hajót és a tornyot teljes egészében megtartották, a szentélyt viszont járószintre bontották. Ezt követően különböző időszakokban a templom belső terében téglakriptákat építettek, ezeket azonban nem tártuk fel. Folytattuk a templom D-i oldalán az Árpád-kori kerítőfal kutatását, de újabb részleteket nem találtunk az újkori sírok között.

*Irásné Melis Katalin*

#### XVI. (Árpádföld) – Tímár utca

1988-ban ABC áruház építésével kapcsolatban feltártuk az itteni, nagy kiterjedésű, túlnyomó részében már elpusztult Árpád-kori temető 72 sírját. A sírok túlnyomó része melléklet nélküli volt. A mellékletes sírokban bronz és ezüst bordázott lemezű S-végű hajkarikák voltak. Két gyermeksírból fluorit (másnál ametiszt) gyöngyökből és aranyozott üvegpasztá gyöngyökből álló nyakláncot találtunk. A feltárt temetőrészlet korát a kora Árpád-korra (XI–XII. sz.) tesszük, megállapításunkat alátámasztják azok a sírok, amelyeket XIII. sz.-i cserepekkel betöltött hulladékgyödrökkel bolygattak meg.

*Irásné Melis Katalin*

#### XX. Soroksár – Várhegy-dűlő

Egy nagy kiterjedésű őskori település maradványai fellett a középkori Kerekegyháza falu feltárását kezdtük meg az autópálya építését megelőző leletmentéssel. A Gyáli-patak D-i oldalán emelkedő, magasabb dombháton a szántóföldön megközelítőleg 800×600 méteres területen található cserepek a felszínen. Az autópálya nyomvonala a falu becsült területének kb. 5%-át semmisítette meg, elpusztult 13 Árpád-kori és 7 későbbi lakóház, műhelyek, házak közötti kemencék, gabonásvermek, tároló és szemétdödrök, az árokrendszer részlete. Összesen 76 középkori objektum. A későközépkori falurészlet jórészt már a szántással, talajcserékkel megsemmisült, ezért a leletmentés megkezdése előtt a bolygatott humuszt változó vastagságban géppel lehordattuk.

Már az eddigiekből is látszik, hogy Kerekegyháza hasonlóan az alföldi Árpád-kori falvakhoz, laza szerkezetű, nagy kiterjedésű település volt. Legkorábbi részleteit még nem ismerjük, de feltételezzük, hogy ez a falu a honfoglaláskorban keletkezett, s talán hosszú évek átátásával meg is találjuk az első házakat. Ugyanis az átátás helyszínétől nem messze előkerült egy magányos, honfoglalás-kori női sír, ami azt sugallja, hogy a közelben lehet a temető és az első falu is.

Az 1987. évi feltárás eredményeiből kiderült, hogy a XII. sz. végére a falu településszerkezete már többször megváltozott. A feltárt házak, kemencék és gödrök egy részét olyan régészeti leletekben gazdag hulladékkal töltötték fel, amelyben III. Béla király (1172–1196) rézpénzei is előfordultak. A szeméttel feltöltött romos házakról pedig megállapíthattuk, hogy azok egy részét korábbi vermekre, árkokra, kemencékre építették, amelyek vagy az építkezés idején, vagy már korábban is használaton kívül voltak. A falu alaprajzát nem ismerjük. A kutatott területen a lejtős domboldalakon a vízmosások között mindenütt voltak épületek. Az egy helyiségből álló, lépcsőslejáratú, félig földbeásott lakóházak egyik sarkában helyezkedett el a kemence. A kemencéket különféle technikával építették, voltak egyszerű, vagy karóvázra tapasztottak, de voltak kőből és agyagkoloncokból építettek is. Gyakran letapasztották a kemence előterét, a ház padlóját pedig lesároztták. Gyakran körbetapasztották az ágasfás, szelemengerendás tetőt tartó gerendák előre kiásott helyeit és a cölöpök környékét. A házakat és a kemencéket ugyanazon a helyen többször megújították. A mindennapi élelem készítésére szolgáltak a házak közötti szabadterei tüzelőhelyek, ahol ágasfákra akasztott bográcsokban főtt az étel. A házaktól távolabb álló szabadterei kemencékben is sütöttek-főztek, de itt tartósították szárítással, aszalással a raktározandó élelem egy részét is. A falu szélén, a vízhez közel helyezkedtek el az edényégető kemencék és a kovácműhely. Ez utóbbiak kemencéit a közel két méter mély előtér homokfalába vájták, és a nagyobb hőhatás elérése céljából a kővázat vastagon tapasztották. A lépcsős lejáratú kovácműhely tetejét vastag facölöpök tartották. A megújított műhelypadlón loállkapcsot találtunk, amely talán a műhely pusztulása után az oromzatról esett ide.

A későközépkori házak elhelyezkedése nagy vonalakban sem követi a korábbi rendet. Az Árpád-kori, kőkemencés kovácműhelynél figyelhető meg, hogy a későbbi időszakban is kovácműhely épült ide és csak a XIV. század elejétől kezdtek egyszerű lakóházakat építeni a helyére. A későközépkori házak csak annyiban térnek el a késő-Árpád-koriaktól, hogy a négyzetes, kemencés lakóhelyiséghez félig szabad, könnyebb építőanyagokból álló traktust csatlakoztattak. A kemencés helyiség tapasztott padlójával szemben csak lejárt, döngölt a járószintje, amely tele volt cölöp- és karólyukakkal, kormos hamus mélyületekkel, tapasztott fenekű munkagödrökkel. A lakóhelyiségekben kemencék voltak, sárból tapasztva, fenekük cserepekkel borítva. A családok egy helyben való lakását bizonyítja, hogy a házhelyeken számtalan kemencemegújítás, áthelyezés figyelhető meg. Úgy tűnik a XIV. sz.-i házakban ovális kemencék voltak, s később a szemeskályhakkal téglalap alaprajzú hasábos felépítésű kemencéket állítottak. A későközépkori házak között is voltak szabadon álló sütő-főző-aszaló-kemencék. A domb legmagasabb pontján épült fel a falu gótikus temploma, körülötte a későközépkori temetővel. A falut újabb adatok előkerüléséig a XIV. sz.-i oklevelekben feltűnő Kerekegyháza faluval azonosítjuk, amely a XV–XVI. sz. fordulóján néptelen puszttá lett.

*Irásné Melis Katalin*

XX. (Soroksár) – Haraszti út 40–42.

1990-ben tervásatás keretében megkezdjük a középkori Szentdienes falu feltárását. 1991-ben folytattuk a kutatást. A Duna-parton a terület legmagasabb részén előkerült egy kisebb alapterületű, középkori támpilléres fallal körülvett földesúri lakóház. A falu építményeiből XIII. sz.-i szabadonálló kemenceegyüttest, két XIII. sz.-i és két XIII–XIV. sz.-i lakóházat tártunk fel. A falu temploma és a temető helye is ismert.

*Irásné Melis Katalin*

XXI. Csepelsziget–Fővárosi Vízműtelep

Az „M0” autópályát összekötő Hárosi Dunahíd hídfőjénél egy őskori telep objektumai között későközépkori, XVI. sz.-eleji lakóházak pusztultak el a terület építkezésre való előkészítésével. A falu házaiból, gazdasági épületeiből már semmit sem tudunk feltárni, csak néhány leletszegény hulladékgödört és két gabonásvermet találtunk. Az 1. sz. gabonásveremben azonban igen nagy mennyiségű konyhai hulladék, háztartási szemét volt. A XVI. sz. legelejére tehető leletegyüttesben a korszak szinte valamennyi edénytípusa, vaseszközök és rendkívül nagy mennyiségű állatcsont volt.

*Irásné Melis Katalin*

XXII. (Nagytétény) – Háros u. 6.

Az új 6. sz. főközlekedési út nyomvonalán leletmentést végeztünk a középkori Csót falu területén. Előkerült egy különösen nagy méretű, XIII. sz.-i földház, körülötte szabadon álló kemencével, szabadtéri tüzelőhellyel, hulladékgödörrel. A ház Ny-i végét elvágta a későbbi falut körben határoló nagy árok, amelynek több részletét is feltártuk. Az árokrendszer eddigi megfigyeléseink szerint a XV. sz. első felében, közepén szűnt meg, és nincs összefüggésben a közismert középkor-végi Csót faluval.

*Irásné Melis Katalin*

Szigetszentmiklós – Fővárosi Vízműtelep

A szigetszentmiklós-üdülősori régészeti lelőhely déli végén, a Vízmű 6. kútja körül egy őskori telepen végzett leletmentéssel feltártuk az itteni XIII. sz.-i falurészlet, és fazekastelep 46 objektumát. A legjelentősebb lelet egy karóvázas, sövényfonatos falszerkezetű lakóház volt. A házhelyek között szabadtéri kemencék, nyílt tüzelőhelyek és füstölőgdörök voltak. Az egyes házhelyek között vízlevezetésre is szolgáló határárkok voltak. A lakóépületek felhagyása után fazekas telepet létesítettek a területen, 6 kagylósárató és 15 agyagkitermelő-gödört találtunk. A XIII. sz.-i építmények közé a XVIII. sz. elején temetőkapolnát építettek, a sírokat kerítőfal vette körül. Tanulmány: XIII. századi falu és fazekastelep Szigetszentmiklós határában (Kézirat).

*Irásné Melis Katalin*

Szigetszentmiklós – Üdülősor

Az „M0” autópályá nyomvonala egy már korábban ismert őskori lelőhelyen halad át. Az 1988–1989-es leletmentés során az őskori település objektumai között egy kora-Árpád-kori (XI–XII. sz.) falu 5 háza, árcai, gödrei és egy szabadon álló kemencéje került elő. A házak nagyjából két sávban, eléggé szabályos alaprajzi elrendezésben helyezkedtek el. Mind az öt ház méretei, építésmódja, belső berendezése alapján azonos típusba sorolható, és beilleszthető a magyar kora-Árpád-kori falusi földházak sorába. A szigetszentmiklói házak majdnem négyzetes alaprajzúak, egy-egy oldal 320–300 cm hosszú. Tájolásuk az uralkodó széljáráshoz igazodik, ÉK–DNy-i irányú. A tetőt tartó szelemengerendát a házak két szembenlevő oldalába ásozott ágasfa tartja. A cölöplyukak a házfal síkjából kiöblösödnek. A cölöplyukak helyenként többszöri megújítást mutatnak. A kemence – tüzelőhely – a házak valamelyik sarkában állt, az elhelyezésük nem volt egységes. A kemencék nagyon rossz állapotban maradtak meg. Agyagba rakott kövekből, vagy csak egyszerűen kövekből épültek. Alaprajzuk a ház sarkához idomult, téglalap alakú volt. A házak belsejében a keményre taposott padlón munkagödöröket és különböző méretű kisebb karólyukakat találtunk. Az árkok a házak közelében, a ház legközelebbi falával párhuzamosan futnak a Duna felé. Felmerülhet, hogy nemcsak vízlevezető árkok, hanem a házak közötti kerítést, határt is jelzik. Az egyetlen szabadon álló kemencét az 1. árok építették, ezért feltételezhető, hogy a falu egy későbbi periódusába tartozik. A feltárásból kevés, de annál jellegzetesebb régészeti leletanyag került elő. Kora-Árpád-kori edénytöredékek, néhány csonteszköz, és különféle állatcsontok.

*Irásné Melis Katalin*

Törökbálint – Kukorica-dűlő

1991 folyamán az „M0”-ás autópályá törökbálinti, I/A. szakaszának nyomvonalán leletmentést végeztünk. Fenti lelőhelyen, melyet eddig mezőgazdasági területként hasznosítottak, a feltárás során több középkori objektumot találtunk.

Előkerült egy szabadon álló, agyagból épített kemence. Felmenő falai a talajmunkák során megsérültek, így teljes magassága nem rekonstruálható. Szája K-felé nyílt, alján nagyobb megszenesedett fadarabokat találtunk.

Tőle délre egy nagyméretű, hozzátétőlegesen K–Ny-i irányú téglalap alaprajzú, részben földbe mélyített középkori épület nyomaira bukkantunk. Bejárata D-felé nyílt. Betöltésében több, vízszintesen bekarcolt vonaldíszes cseréptöredéket, egy keresztalakú fenékbélyeges darabot, valamint egy vassarlót találtunk. A DNy-i sarokban fél pár agancs volt, részben sérült állapotban. Az ÉK-i sarokban megtaláltuk az agyagfalú kemencét, annak hamus gödrével együtt. Szája dél felé nyílt. Bontáskor kiderült, hogy a kemence alját 4-szer megújították, többször úgy, hogy az alsó részt a sárga agyagba rakott lapos kövek képezték ezen alakították ki a kemence agyagos égőterét. Az épület K–Ny-i irányú tengelyében 3 cölöplyukat találtunk. A

legkorábbi kemencealj felszedésekor kiderült, hogy a hozzátartozó hamus előtér alatt egy korábbi cölöplyuk van.

Az épülettől Ny-ra egy enyhén lekerekített aljú verem és egy nagyobb méretű gödör került elő betöltésükben szintén Árpád-kori leletanyaggal. A területen előkerült még egy igen sekély, kisméretű középkori gödör és két agyagból szorosan egymás mellé épített kemence. Ezek azonban a mezőgazdasági munkák során igen erősen megrongálódtak, de feltételezhető, hogy szájuk nem egy irányba nyílt.

*Nyék helyi Dorottya*

*Budaörs – Tűzkőhegy (Naphegy utca)*

1984 nyarán kertészség közben két honfoglaláskori sírt bolygattak meg. A feltárt leletekről és a kutatás eredményeiről tanulmány készült „*Honfoglalás kori leletek Budaörs–Tűzkőhegyen*” címmel ebben a kötetben.

*Írásné Melis Katalin*